

BEVEZETÉS

1956. október 23-án délelőtt V. N. L. hadnagy, elhárító tiszt az alábbi jelentést írta feletteseinek:

„Október 23-án az orvosok között az aznapi Petőfi Köri vitára való szülés [sic!] észlelhető. A déli hírek után vették tudomást [sic!] a tüntetés letiltásáról. Egyéb-ként különösebb észrevétel nem volt.”*

A jelentésnek, mint megannyi hasonló szigorúan titkos hálózati, tisztí és besúgó jelentésnek nem volt sok értelme. Az orvosok Budapesten nem illegális összejövetelre készültek. A Petőfi Körnek az egészségüggyel és az orvosok helyzetével foglalkozó szakmai és természetesen politikai vitaestjét hetek óta nyíltan készítették elő a Petőfi Körhöz csatlakozott fiatal orvosok, elsősorban a vita két vezetője, Pataky István és Prágay Dezső, a Petőfi Kör vezetőségének tagjai. Az év tavasza óta a tizenkettedik nagyobb létszámot mozgosító ankét. A cél nem különbözött az addigi viták céljától: felmutatni egy speciális értelmiségi szakma, az orvosok és a gyógyszerészek helyzetét, felvetni azokat a fontosabb kérdéseket, amelyek az orvostársadalmat foglalkoztatják, feltárni szakmai, de természetesen és nyilvánvalóan politikai helyzetüket is, megalapozni az egészségpolitika újrafogalmazását.

A viták már bevett gyakorlatának megfelelően nem volt előzetes napirend, csupán a Petőfi Kör képviselője exponálta röviden a problémák egy részét. Hiszen ez alkalommal sem kellett félni attól, hogy a hallgatóság nem jelentkezik hozzászólásra: már a kezdet kezdetén 29-en jelezték felszólalási szándékukat.

Amikor a vita időpontját – hetekig tartó gondos előkészítés, a hatalomban lévőkkel folytatott egyeztető tárgyalások és a rehabilitálandók meghívása után – néhány héttel korábban kitűzték, természetesen senki sem tudhatta, hogy október 23-ának napját és estéjét nemcsak a magyar, hanem a világtörténelembe is bejegyzik, s az orvosvita csupán elhanyagolható epizódszerepet kap e nap megannyi eseménye között.

A vitát délután fél 6 órára tűzték ki a Gólyavárba, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Múzeum körüli épületeinek egyikébe, ahol előzőleg már helyet kapott a Petőfi Kör egyik vitája. A terem kiválasztása véletlenszerű volt, bár az orvosoknak nyilván kedvesebb volt a természettudományos hagyományokkal is

* BM. V. 155393/10. sz. dosszié, BM Történeti Irattára.

rendelkező terem, mint a közgazdaság-tudományi egyetem nagyterme, ahol az őszi viták zöme zajlott, s ahová a következő ankétra – amely a művészet nemzeti jellegéről szólt volna – invitálta a meghívó a budapesti fiatal értelmiséget. (Erre természetesen már nem került sor.) Senki sem gondolhatott arra, hogy a Gólyavár és a Rádió épülete fél utcasaroknyira van egymástól.

Október 23-án sokan azt hitték, hogy az orvosvita elmarad. Jól emlékszem, hogy amikor a tüntetés a Bem téren véget ért, és a tömeg kezdett áthömpölyögni Pestre, hogy vagy a Kossuth Lajos téren gyülekezzenek, Nagy Imrét követelje (meghallgatásra és miniszterelnöknek), vagy továbbmenjen a Sztálin-szobrot ledönteni – barátaimmal nyilván nem feledkeztünk meg arról, hogy a Petőfi Kör délutánra fontos vitát hirdetett meg. Úgy véltük, hogy a forrongó és tüntető Budapesten már bizonyosan nem kerül sor erre a szakszerűnek tervezett és leginkább csak értelmiségieket érdeklő vitaestre, és már az esetleges érdeklődők sem igen fognak elmenni a Gólyavárba.

Alaposan tévedtünk. A vitát a tüntetés ellenére, sőt, talán attól éppen új inspirációt is nyerve nemcsak megkezdték, hanem végig meg is tartották. A jegyzőkönyv tanúsága szerint – a vita este 10 óra 20 perckor ért véget, mert a szomszédban már nagyon lóttak...

„A fiatal orvos és a társadalom” című ankét a forrongó és forradalmi Budapest középpontjában, néhány száz méterre az ostromlott rádióépülettől, felemelő, ellentmondásos, tragikus, olykor groteszk eseménnyé válik. Mintha egy modern drámaíró több szinten írta volna meg ezt a darabot, amelyben az események egyszerre több helyszínen játszódnak, gondolatilag sem mindig találkoznak, a szereplők elbeszélnek egymás mellett, mindenki mondja a magáét, a tárgyias, szakmai szöveg olykor pátozba csap át, szereplők és nézők felállnak, és együtt éneklük a Szózatot – de a drámát sem a rendezők, sem a spontán események nem tudják befolyásolni.

A drámává alakult vitaest első szintje szigorúan szakmai. Orvosok és gyógyszerészek számolnak be a magyar közegészségügy helyzetéről, arról, hogy az ötvenes évek mindent tönkretévő gazdaság- és társadalompolitikája miként hatott a magyar egészségügyi ellátásra is. Hogy hiába volt nagy az egy főre jutó orvosok száma a szocialistának deklarált egészségügyi ellátásban, ha nem volt elég kórházi ágy, és kevés volt a kisegítő szakszemélyzet, hogy avítt és színvontalan, oroszról fordított tankönyveket kellett használni, hogy az erőltetett iparosítás során nem fordítottak figyelmet a gyógyszerek és orvosi műszerek minőségére és így tovább.

De már a szakmai problémákat is át- meg áthatja a politika és a történelem – hiszen ez volt a Petőfi Kör vitáinak lényege. Elpusztított orvosokról szólnak kollégáik, akiket értelmetlenül és titokban végeztek ki, vagy haltak meg börtönben, és gyilkoló orvosokról, akik az Államvédelmi Hatóság kötelékében a vizs-

gálatok során vagy börtönorvosok hippokratészi esküjük ellenére nem orvosi hivatásukat gyakorolták. Minden bizonnyal ez volt az első eset a történelemben, amikor az életben maradt áldozatok nagy nyilvánosság előtt mondhatták el, hogy milyen módszereket alkalmaztak a vizsgálat során egyes orvosok, többüket névvel is megnevezve.

És szakmapolitika volt az egészségügyi szervek és hatóságok bírálata és leleplezése is. A szakigazgatási szervek szerepét kisajátító egészségügyi szak-szervezetekről szóltak, ahol az orvosok érdekvédelmére jutott a legkevesebb figyelem, a szakmailag elzüllött egészségügyi minisztériumról, az egyetemekről és az Akadémiáról. És arról, hogy a meghívott vezetők egy része nem mert eljönni a vitára, szembesülni kollégái kritikájával.

A második szinten – szinte érezhetően kapcsolódva az előzőekben jelzett kérdésekhez – az október 23-i eseményekre reflektáltak az egybegyűltek. Mint a vitavezető elnök deklarálta (talán némi túlzással is), a diákok tüntetését a Petőfi Kör szervezte. A délutáni – még békés – tüntetéssel maradéktalanul szolidarizáltak az egybegyűltek, nagy részük hihetőleg egyenesen a Bem térről, az Utcáról – a nagybetűs Utcáról! – érkezett. A nap hangulata indokolta, hogy az ankétot az éppen megjelent röplap szinte szó szerinti felolvasásával kezdjék, majd a közönség kívánságára még a MEFESZ pontjait is felolvassák. A Magyar Dolgozók Pártja 1956 nyarán joggal vádolta a Petőfi Kört azzal, hogy kiviszi a párt problémáit az „utcára”. Most megfordult a kocka: miután a párt nem tudta (s nem is akarta) megérteni a társadalomban feszülő és robbanással fenyegető problémák lényegét, íme, az utca hozza be „kérdéseit” az értelmiség zárt egyetemi tantermébe. És a szakmai gyűlés szolidáris a tüntetőkkel – megtapsolja a pontokat, a gyakorlott gyorsírók jelzik feljegyzéseikben a taps és a helyeslés erősségének fokozatait, s míg az elavult, a párthoz kapcsolódó múltat hangsúlyozó jelszavak nem aratnak tetszést, a nemzeti függetlenség és mindenekelőtt Nagy Imre neve annál nagyobbat. Később „hírnök jó s pihegve szól” – jelentést hoz a Kossuth Lajos térről, ahol Nagy Imrét várják, vita folyik arról, hogy bekapcsolják-e a terembe a rádiót (holott a rádió ekkor még nemigen közvetíti a forrongó Budapest eseményeit), majd Gerő Ernő beszédének summázatát hallgatják meg – amit egyöntetűen elítélnék.

Ne feledjük: a Petőfi Kör vitáin – s a felszólalásokból, a felszólalók rövid önjellemzéséből ez szinte egyértelműen kiderül – elsősorban párttag értelmiségiek vettek részt olyan pártonkívüliekkel együtt, akik reformokat akartak, bíztak a szocializmus megjavíthatóságában, azt hitték, hogy a bűnök és torzulások nem fakadnak a totális rendszer lényegéből, és (hiszen ez nyilvánvaló) az alapvető reformokat békés úton, erőszakmentesen, sőt, az egypárt irányítása által, tevékeny közreműködésével képzelték el. A Gólyavárban összegyűlt párttag és párton kívüli orvosok nem gondoltak akkor rendszerváltozásra.

Ez is az oka annak, hogy megütközve fogadják az érkező híreket. Megfigyelők mennek a Rádióhoz közvetlen közelükből, és az értelmiség – mint megannyiszor a (világ)történelemben – egy pillanatra megretten, hiszen nem ezt akarta, nem betört ablakokat, nem egymásnak feszülő indulatokat, nem lövöldözést. Amikor a Magyar Néphadsereg egyik főhadnagya – aki bizonyára ugyanúgy nem ismeri ki magát a történelmet és sorsot fordító percekben, mint a többi résztvevő – bejön a gyűlésre, és megkéri az „itteni vezetőket”, hogy álljanak a tömeg élére vagy teremtsenek rendet (az utcán), nem kevésbé naiv, mint az ankét résztvevői, akik azt hiszik, hogy ha nyílt szavazással döntenek el, hogy szimpatizálnak-e az utcai történésekkel vagy sem, az a legkisebb mértékben is befolyásolhatja még a már valóban történelmi eseményeket. A gyűlés – s bár zömmel orvosok vannak jelen, jó okunk van feltételezni, hogy az itt leírt hiteles véleményük a magyar értelmiség többségének akkori álláspontját is jól tükrözi – szolidáris minden radikális változást hangoztató követeléssel, de elítél mindenféle és minden irányú erőszakos akciót.

Késő estére jár: a résztvevők kezdenek belefáradni a vitába, megzavarodnak az utcai hírektől, aggódnak, és haza szeretnének menni, vagy éppen megérzik, hogy a reform-vitáknak már nincs sok értelme. Az elnök a vita berekesztésére törekszik. Groteszk pillanatok következnek: bejelenti, hogy az utca csendes, mire egy hang közbeszól: Nem! Ropognak a fegyverek, élessel lőnek a Stúdiónál. Ekkor határozati javaslatot fogalmaznak, szolidarizálnak a diáktüntetés jelszavával, elítélik az esti Gerő-beszédet és elhatárolják magukat a rendbontástól.

S bár tudják, hogy „nem közönséges perceket élnek át” nem akarják elhinni a híreket. Amikor egy gépkocsivezető a harc híreivel esik be a gyűlésterembe – ki tudja honnan tudta, hogy mi folyik az egyetemen? –, az elnök felszólítja, hogy dokumentumait adja át. És Suhajda István, a Budapesti Élelmiszerfuvarozó Vállalat gépkocsivezetője a vitázó értelmiség asztalára, az egyetemi katedrára valódi „dokumentumokat” helyez el: egy könnyfakasztó bombát és két tár töltényt.

A kritika (értelmiségi) fegyvere ebben a pillanatban csapott át önmaga ellentétébe – a fegyverek (népi) kritikájába: hogy egy akkoriban még sokat idézett és klasszikusnak mondott társadalomtudós tételét alkalmazzuk.*

Hegedűs B. András

* A vitáról – érthető okokból – alig jelentek meg híradások. Valószínűleg csupán a *Népszava* 1956. okt. 24-i számában jelent meg rövid tudósítás. Megemlíti a vitát Dr. Farkasházy Vilmos: *Egy sebészorvos forradalmi naplója* című visszaemlékezése (Katalizátor Iroda, Bp., 1992., 2. kiadás) és Balás Piri László dokumentum kötete. Lásd a 4. sz. jegyzetben.

AZ IRATOK SORSA

A jegyzőkönyv gépirata 37 évig lappangott. 1992 tavaszán Rainer M. János a Belügyminisztérium Történeti Irattárában (Lásd BMTI) bukkant rá – más 56-os iratok tanulmányozása közben az V-150386 sz. jelzetre – amelynek alapján feltételezni lehetett, hogy a hivatkozott iratköteggben a Petőfi Kör vitáinak jegyzőkönyvei is megtalálhatók. Miután a kutatási engedélyt megkaptuk, megállapíthattuk, hogy több, már ismert, sőt publikált jegyzőkönyv mellett, az orvosvita – vitathatatlanul hiteles – leiratát is itt őrzik az V-150386/4. számú dossziében.

A Petőfi Kör 1956. október 23-i ülésén – mint a legtöbb vitán – Szikossy Ferenc és Barcsa Zoltán, az Országos Gyorsíró Iroda főnöke készítették a gyorsírásos jegyzőkönyvet. (Utóbbi 12 nap múlva a magyar kormányküldöttséget kísérte Tökölre. *) Szikossy Ferenc fiának szíves közlése szerint, kétségbe nem vonható emléke, hogy apja volt az egyik gyorsíró, Barcsa neve pedig az egyik gépiraton szerepel. A javítások nem Szikossytól származnak. Eddig semmi tudomásunk sincs arról, hogy miként került a jegyzőkönyv gépirata a BM-be, és azt sem tudjuk, hogy a leirat többi példánya hol lappang.

Boross Péter belügyminiszter 1992. július 13-án az addig titkos minősítésű iratot visszaminősítette, ennek alapján az irat másolatát 1992. szeptember 7-én átvettük. Ez teszi lehetővé a jelen közlést. Ezúton is köszönetet mondunk mindazoknak, akik elősegítették kutatómunkánkat.

(H. B. A.)

* Kő András–Nagy J. Lambert: *Tököl*, 1956. Publica, Bp., 1992. 15. o.